

ÇEVRE SUÇLARINDA KORUNAN DEĞERİN EKOLOJİ TEMELLİ AÇIKLANMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Uğur ELİBÜYÜK

Araştırma Makalesi

Doktora Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı,
ugurelbyk@hotmail.com.tr, ORCID NO: 0000-0002-3345-0652.

ÖZET

Doğada yer alan tüm varlıklar ile birlikte içinde yaşamış olduğumuz ekosistem büyük bir tehdit altındadır. Hava kirliliğine ve diğer çevresel sorunlara bağlı hastalıklarda ciddi bir artış gözlenirken, birçok canlı türü de yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu tablonun ortaya çıkmasına ise ne yazık ki insan faaliyetleri sebep olmaktadır. Bunun üstesinden gelebilmek, ekolojik bilincin hâkim kılınmasından geçmektedir. Başta ekoloji merkezli (ekosentrik) anlayışlar olmak üzere, ekolojik bilinci kökleştirmeye çalışan ve doğada yer alan tüm varlıklara hukuki kişilik atfeden umut verici düzenlemeler mevcuttur. Ancak, bu çabanın uluslararası iş birliği ile taçlandırılması ve ulusal düzeyde olabildiğince yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu yönde bir dönüşüm, çevre ceza hukuku başta olmak üzere, diğer hukuk dallarının ekoloji merkezli gelişimine katkı sunacaktır. Ayrıca, temel insan haklarının sağlanması ve insan onurunun korunması hedefi de ekosentrik görüş ile uyum içerisindedir. Çalışmada ilk olarak çevre ve çevre hakkı kavramlarının gelişimine temas edilecektir. Ardından, çevre suçları ile korunan hukuki değere ilişkin etik yaklaşımlar ele alınacaktır. Ayrıca, saf ekolojik kuram ele alınırken, ekolojik bir anayasanın gerekliliği ve teorik zorlukları pozitif düzenlemeler ile öğretide yer alan görüşler ve yargı kararları ışığında incelenecektir.

ANAHTAR KELİMELER: Çevre, Çevre Hukuku, Çevre Ceza Hukuku, Ekoloji, Ekolojik Anayasa

İntihal / Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış olup en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

DOI: 10.62124/kluhfd.1489113.

A REVIEW ON THE EXPLANATION OF THE PROTECTED VALUE IN ENVIRONMENTAL CRIMES IN TERMS OF ECOLOGY

Uğur ELİBÜYÜK

Research Article

PhD Student, Kırklareli University, Institute of Social Sciences, Department of Public Law,
ugurelbyk@hotmail.com.tr, ORCID NO: 0000-0002-3345-0652.

ABSTRACT

The ecosystem we live in, together with all the entities in nature, is under a great threat. While an increase is observed in illnesses related to air pollution and other environmental problems, many living species are also in threat of extinction. Unfortunately, it is human activities which cause this picture to emerge. The protection of the environment and the healthy and balanced access of all beings in nature to the resources of the environment is a goal we are far away for today. To overcome this scenario, it is necessary to dominate ecological consciousness. There are promising regulations, especially ecologic-centered constitutions, which try to root ecological consciousness and attribute legal personality to all beings in nature. However, this effort should be crowned with international cooperation and generalise at national level as much as possible. Such a transformation will contribute to the ecologic-centered development of other branches of law, especially environmental criminal law. Additionally, the goal of ensuring basic human rights and protecting human dignity is in harmony with the ecocentric view. In the study, first of all, the development of the concepts of environment and environmental right will be touched. Then, ethical approaches to the legal value protected by environmental offenses will be discussed. Also, while the pure ecological theory is discussed, the necessity and theoretical difficulties of an ecological constitution will be examined in the light of positive regulations, views in the doctrine and judicial decisions.

KEYWORDS: Environment, Environmental Law, Environmental Crime Law, Ecology, Ecologic Constitution

GİRİŞ

Endüstri devriminin ardından yaşanan hızlı teknolojik gelişme, toprağa, havaya ve suya karışan zararlı çevresel atıklar, kentleşme ve kontrolsüz nüfus artışı gibi sebepler, insanların ve diğer yaşam formlarının yer aldığı çevreyi tehdit eder hale gelmiştir. İnsan faaliyetleri nedeniyle, atmosferdeki karbondioksit miktarı tarihin en yüksek seviyelerine ulaşmış, yüzbinlerce tür yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Çevresel sorunlara duyarlılık yaşanan doğal afetlerle birlikte artmakta ancak, gerekli tedbirlerin alınması noktasında, istenilen düzeye ulaşan bir kararlılık ile eylem ve fikir birliği sağlanamamaktadır. Doğada yer alan tüm varlıklar için sürdürülebilir bir geleceği mümkün kılmanın tek yolu, ekolojik sistem içerisinde uyum halinde yaşamayı başarabilmekten geçmektedir. Ancak, ne yazık ki; insanoğlu, doğayı yöneten tüm fizik kuralları sadece diğer varlıklar için geçerliymiş gibi davranmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda, insan haklarının geleceğini de tehlikeye atmaktadır. Başta yaşam hakkı olmak üzere, temel insan haklarını insanoğluna bahşedebilmenin yegâne yolu, onun sağlıklı bir çevreye erişimini mümkün kılmaktan geçer.

İnsan hakları arasında hiyerarşik bir sıralama yapmak doğru görülmesede, görünen odur ki, çevre hakkı yirmi birinci yüzyılın en önemli insan haklarından

birisi olacaktır. Küresel ısınma, doğada yer alan canlı türlerinin çeşitliliğinde azalma ve yaygın hava kirliliği gibi birçok çevresel sorun temel hukuki düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Sürdürülebilir bir geleceği güvence altına almak için, toplumlar, hızlı, sistematik ve dönüştürücü değişiklikler yapmalıdır. Bu dönüşümün önemli unsurlarından birisi, ekolojik merkezli anayasaların düşünülmesi, yasalaştırılması ve etkili bir biçimde uygulanmasıdır. Çünkü, anayasalar, kişilerin, grupların ve devletlerin uyması gereken kuralları belirleyen en üstün hukuk normudur. Anayasalarda ekolojik bilincin yerleştirilmesi, şüphesiz diğer hukuk dallarında meydana gelecek dönüşüme de katkı sağlayacaktır.

Çevresel zararların zararın ağırlıklı olarak, endüstri alanında faaliyet gösteren güçlü sermaye sahipleri tarafından kaynaklandığı düşünüldüğünde, özel hukuk ve idare hukuku ile sağlanmak istenen koruma yetersiz kalmaktadır. Ceza hukukunun, çevrenin korunmasında bir araç olarak kullanılması düşüncesi, bu yetersizliğin bir sonucu olarak, yaklaşık elli yıllık bir geçmişe sahiptir. Çevresel sorunlar, daha fazla görmezden gelindiği ve güçlü tedbirler alınmadığı takdirde, sadece insanoğlunun değil tüm yaşam formlarının varlığını tehdit eder hale gelme potansiyeli göstermektedir. Sorunun büyüyen bir nitelik arz etmesi, ceza hukuku korumasını da kaçınılmaz hale getirmiştir. Çevrenin ceza hukuku aracılığıyla korunması düşüncesi bir zaruret sonucudur olmasına rağmen bazı güçlükleri beraberinde getirmiştir. Çevre ceza hukukunun sağlamayı amaçladığı korumanın temelinde, çevresel sorunların sadece insan sağlığına karşı yarattığı risk mi yatmalıdır yoksa tüm yaşam formları bu korumanın hedefi mi olmalıdır? Esasında bu soruların cevabını arama girişimi, ekolojik anayasa talebine ilişkin sorunların çözümü ile paralellik göstermektedir. Her iki süreci aydınlatma çabası, çevre suçları ile korunması gereken hukuki değere ilişkin etik tartışmaların incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu maksatla, birinci bölümde, çevre hukukunun temelleri ve çevre hakkının

doğuşuna ilişkin gelişmeler kısaca ele alınacaktır. İkinci bölümde ise, çevre ceza hukuku ile korunması gereken hukuki değere ilişkin etik yaklaşımlar ekolojik anayasa perspektifi ve öğretide de yer alan görüşler ışığında incelenecek, gerektiği ölçüde pozitif hukuk düzenlemelerine ve yargı organlarının kararlarına yer verilecektir.

I. ÇEVRE HUKUKUNUN TEMELLERİ

A. KAVRAMSAL AÇIDAN ÇEVRE

Çevre, içi doldurulması ve belirli bir tanımla sınırlandırılması oldukça güç bir kavramdır. Her birey, içinde bulunduğu sosyal ve toplumsal yapıya göre çevreye farklı anlamlar yükleyebilmektedir. Şüphesiz, iş hayatımız, özel hayatımız ya da geçici bir süre için dahi olsa parçası olduğumuz toplumsal unsurlar, bünyesinde bir “çevre” barındırmaktadır. Hangi anlamda ele alınırsa alınsın, çevre kavramının, kavramı kullanan kişiyi merkeze aldığı ve onun haricindekilere ilişkin bir betimleme oluşturduğu açıktır.

Doktrinde, yasal mevzuatta ve uluslararası metinlerde çevreye ilişkin birçok farklı tanım girişimi ile karşılaşılacaktır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde çevre,¹ “Bir şeyin yakını, dolayı, etraf, periferi” yahut “kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam” olarak tanımlanmıştır. Çevre ve ekoloji sözlüğü de benzer bir tanım yaparak çevreyi, bir organizmanın etrafı olarak tanımlamış ve bu alana fiziksel dünya ile birlikte diğer organizmaları da dahil etmiştir². Çevre kavramının oldukça geniş bir alanı ihtiva etmesi ve nispeten soyut olması, çevre hukukunun temellendirilmesi açısından güçlük yaratmaktadır. Çevre kavramını kimi alt başlıklarla birlikte ele almak, bu zorluğu bir miktar da olsa azaltmakta ve aynı sebeple öğretide tercih edilmektedir.

¹ <<https://sozluk.gov.tr/>> Son Erişim Tarihi: 26.04.2024.

² “Environment”, Dictionary of Environment and Ecology (5. Bası, Bloomsbury Publishing 2004).

Canlı (*biyotik*) ve cansız (*abiyotik*) çevrenin oluşturduğu ve içinde yaşadığımız ortam “fiziksel çevre” olarak adlandırılmaktadır. Fiziksel çevre, insanın oluşum sürecinde bir katkısının ve etkisinin bulunmadığı “doğal çevre” ile insanın tarihi süreç içerisinde meydana getirdiği oluşumları kapsayan “yapay çevre” olarak ikili bir ayrımla nitelenmektedir³. Hukuki düzenlemeler açısından konu ele alındığında, 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun oldukça geniş ve kapsayıcı bir çevre tanımı yaptığı söylenebilir. Söz konusu Kanun çevreyi, “*Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam*” olarak tanımlamıştır. 2872 sayılı Kanun ile yapılan tanım incelendiğinde, doğal çevre ile birlikte insanlar tarafından zaman içerisinde ve sürekli olarak şekillendirilen yapay çevreyi de kapsadığı görülmektedir. Yine, çevreyi oluşturan varlıkların ekonomik ve sosyal etkilerinin de göz ardı edilmemesi yerinde olmuştur. Çevre kavramı ele alınırken, bu kavram ile yakın ve kaçınılmaz bir ilişki içerisinde bulunan bazı terimleri açıklamak faydalı olacaktır.

Çevre bilimi⁴ olarak da adlandırılan ve ilk kez Alman biyolog *Ernst Haeckel* tarafından 1866 yılında bir bilim dalı olarak ortaya konulan ekoloji; genel anlamıyla, organizmaları ve onların çevreleriyle olan her türlü ilişkilerini ele alan bilim dalıdır⁵. Çevre hukukuna dayanak oluşturan kavram ve ilkelerin ortaya konulmasında ekoloji biliminin tartışılmaz bir katkısı bulunmaktadır. Çevresel varlıklara ilişkin sosyal, kültürel ve ekonomik ortamı da içinde barındıran çevre, ekolojiden farklı bir anlam ifade etse de her iki kavram arasında yakın bir bağ vardır.

---

³ Ahmet Mithat Güneş, Çevre Hukuku (3. Bası, Adalet Yayınevi 2020) 20.

⁴ Aksi yönde bir görüş için bkz.: Orhan Sevgi, “Ecology teriminin Türkçe karşılıkları üzerine bir değerlendirme”, (2015) 3 (1) Avrasya Terim Dergisi 27, 46.

⁵ Dictionary of Environment and Ecology (n 3) 69; “Ecology”, Webster’s Third New International Dictionary (Merriam Co. 1966); “Ecology”, The Concise Oxford Dictionary of Ecology (Oxford University Press 1994).

Ekosistem ise; bitki, hayvan ve mikroorganizma topluluklarının, içinde yaşadıkları çevre ile etkileşimlerini ifade etmektedir. Canlı ve cansız tüm organizmaların birbirileri ve çevreleri ile kurdukları ilişki ekosistemin konusunu oluşturmaktadır.

Çevre hakkının uluslararası düzeyde gelişimi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek olan ve 1972 tarihinde Stockholm’de gerçekleştirilen konferans sonucunda yayımlanan bildirgenin 2’nci maddesinde, hava, su, flora, toprak ve fauna doğal ekosistemin bileşenleri olarak sayılmıştır⁶. Sürekli bir karşılıklı etkileşimi, besin ve enerji akışı gibi doğal süreçleri içinde barındıran ekosistemler, özellikle yirminci yüzyılda insanların artan müdahalesiyle doğal olmayan bir değişim süreci ile yüzleşmektedirler.

B. BİR HAK OLARAK ÇEVRE

İnsanlar ve diğer canlılar, var oldukları andan itibaren yaşamlarını sürdürebilmek için bir çevreye ihtiyaç duymuşlardır. Çevre, bünyesinde barındırdığı biyolojik, fiziksel, ekolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ortam ile insanoğlunu ve diğer canlıları etkilemiş, onlardan da etkilenmiştir.

Sanayi ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişme, insanlara sunduğu birçok yeniliğin yanında bazı çevre sorunlarının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Aşırı nüfus artışı, ozon tabakasının yok olması, küresel ısınma, türlerin yok oluşu, genetik çeşitliliğin kaybolması, asit yağmurları, nükleer kirlenme, tropikal ormanların yok olması, toprak erozyonu, çölleşme, sel baskınları, kıtlık, yer altı sularının çekilmesi ve kirlenmesi, denizlere petrol dökülmesi, balıkçılıkta aşırı avlanma, zehirli atıklar, kentlerdeki aşırı kalabalıklaşma çevreyi tehdit eden

---

⁶ Stockholm Bildirgesi için bkz. UN, “Report of the United Nations Conference on the Human Environment”, Stockholm 5-16 June 1972 (<<https://undocs.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1>> Son Erişim Tarihi: 27.10.2023).

sorunlardan sadece bazılarıdır⁷.

Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan birtakım çevresel felaketler, çevre sorununun kamuoyu gündemine gelme sürecini hızlandırmıştır⁸. Çevre hakkının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin temel gelişmeler ise İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin ardından meydana gelmiştir. Diğer taraftan, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı büyük tahribat, çevresel sorunları ikincilleştirmiş ve devletler arasında adeta bir kalkınma yarışına sahne olmuştur⁹. Çevre hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak ortaya çıkışı da bu sürecin ardından meydana gelen uluslararası düzeydeki gelişmeler öncülüğünde olmuştur. Her hak gibi çevre hakkı da öncelikle bir "istek", "talep" şeklinde ortaya çıkmış ve zamanla normatif düzenlemelerde yerini almaya başlamıştır. Zaman içerisinde, bilimsel gelişme ile insan hakları arasında baş gösteren çatışma, bireysel hak anlayışından kollektif hak anlayışına yönelen bir değişim sürecine neden olmuştur. Ülkelerin egemenlik sınırlarını aşan ve ulus-üstü bir iş birliğini gerektiren "dayanışma hakları" insan hakları anlayışında farklı bir hak kuşağının oluşumunu sağlamıştır. "Barış hakkı", "çevre hakkı" ve "gelişme hakkı" gibi hakları da içinde barındıran dayanışma hakları, evrensellik göstermesinin yanında gelecek nesilleri gözetme özelliğini de barındırmaktadır.

Çevre hakkının ve dayanışma haklarının insan hakkı olarak tanınması süreci; insan hakları açısından bir enflasyon yaratacağı ve insan haklarını alelade hale getireceği gibi gerekçelerle başlangıçta muhalefetle karşılanmıştır¹⁰. Ancak, insan haklarının gelişimi tabii olarak bir süreci gerektirmektedir. Hiçbir hak bir

---

⁷ Erdal Abdulhakimoğulları, Özcan Sezer ve Mahmut Akpınar, "Küresel Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi", (2011) (14) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 61, 63.

⁸ Güneş (n 4) 26, 27.

⁹ Ümit Güveyi, "1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Bir Tahlili", (2018) 24 (2) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 633, 638.

¹⁰ İbrahim Kaboğlu, Çevre Hakkı (İletişim Yayınları 1986) 16.

günde meydana gelmez. Toplumun bilincinde yer edinmeleri için belirli bir zaman dilimi gereklidir. Zaman içerisinde gelişen ve değişen ihtiyaçlar farklı hak kategorilerinin gündeme gelmesine sebep olabilmektedir. İnsan hakları arasında, herhangi bir otorite tarafından tespit edilmiş bir hiyerarşi bulunmamasına rağmen ekolojik bir bakış açısıyla, çevre hakkı, birincil ve indirgenemez bir insan hakkı olarak görülebilir. Bunun yanında, çevresel hakların diğer insan hakları ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu muhakkaktır. İnsan hakları ile ekolojik yaklaşım temelde birbirini desteklerken bazen ikisi arasında gerilimler ortaya çıkabilmektedir. Ekolojik yaklaşım, doğası gereği temel çatışmayı çoğu zaman mülkiyet haklarına ilişkin alanlarda yaşamaktadır. Gerçekten de, yaşadığımız ekolojik krizin kökeninde doğanın metalaştırılması yatmaktadır¹¹. Dolayısıyla, birçok anayasa mülkiyet haklarını ekolojik sınırlamalara tabi tutan hükümler içermektedir¹².

Her ne kadar öncesinde çevrenin korunmasına yönelik bölgesel kimi gelişmeler yaşansa da çevre hakkının kapsamlı düzeyde ele alındığı ilk metin 1972 tarihli Stockholm Bildirgesi'dir¹³. Bu bildirme ile ilk defa “insan hakkı olarak çevre hakkı” kavramı uluslararası hukukta yerini almıştır. Seksenli yıllarda ise, çevre hukukuna dair yaşanan önemli gelişmelerin başında BM Genel Kurulu'nun 19 Aralık 1982 tarihli kararı ile kurulan, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında yayınlanan *Ortak Geleceğimiz* isimli rapor yer almaktadır. Komisyon, bu rapor ile 2000'li yıllara ve sonrasına ilişkin

---

¹¹ David Grinlinton and Prue Taylor Property Rights and Sustainability: The Evolution of Property Rights to Meet Ecological Challenges (Brill Publishing 2011) 21-43.

¹² Örneğin, Bolivya Anayasası (md.56/2) özel mülkiyete sahip olma hakkını, hakkın kullanımının kolektif çıkarlara zarar vermemesi şartına bağlamıştır. (<https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf> Son Erişim Tarihi: 21.11.2023). Yine, Romanya Anayasası da (md. 44/7) benzer bir hüküm içermektedir. (<<https://www.presidency.ro/en/the-constitution-of-romania>>, Son Erişim Tarihi: 28.12.2023).

¹³ Ulrich Beyerlin and Thilo Marauhn, International Environmental Law (Hart Publishing 2011).

sürdürülebilir kalkınma stratejileri önermiştir¹⁴. Stockholm Bildirgesi'nden yaklaşık 20 yıl sonra, 1992 yılında, Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde 176 ülkeden yaklaşık 30.000 delegenin katılımıyla geniş bir çevre konferansı gerçekleştirilmiştir¹⁵. Bu konferans sonucunda; *Rio Bildirgesi*, *Gündem 21*, *Ormancılık Prensipleri*, *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi* ve *Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi* kabul edilmiştir¹⁶.

Çalışmayı asıl hedefinden uzaklaştırmamak adına çevre hukukunun ve çevre hakkının uluslararası düzeyde gelişimine katkıda bulunan diğer gelişmeler kısaca sayılacaktır. 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, BM tarafından Japonya'nın Kyoto şehrinde 1997 yılında düzenlenen konferans neticesinde kabul edilen ve 2005 yılında yürürlük kazanan *Kyoto Protokolü*, 2012 yılında Rio'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı sonucu yayınlanan *İstedığımız Gelecek* başlıklı bildirme, ağırlıklı olarak çevresel usuli hakları ve çevresel bilgiye erişimi ele alan ve 2001 yılında yürürlüğe giren *Aarhus Sözleşmesi*¹⁷ ve 2015 yılında Paris'te düzenlenen *Paris Konferansı* bunlardan bazılarıdır.

Özetle, başlangıcı İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk düşen, çevresel farkındalığın ve duyarlılığın hukuki zeminde korunması süreci yukarıda ifade ettiğimiz tarihi aşamalar neticesinde gelişim göstermiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen artış gösteren çevresel tahribat, insanlığa karşı olumsuz etkilerini

---

¹⁴ Iris Borowy, *Defining Sustainable Development For Our Common Future: A History of the World Commission on Environment and Development (Brundtland Commission)* (Routledge Publishing 2014) 3.

¹⁵ David Freestone, "The Road From Rio: International Environmental Law After the Earth Summit", (1994) 6 (2) *Journal of Environmental Law* 193, 218.

¹⁶ Güneş (n 4) 44.

¹⁷ Ahmet Mithat Güneş, "Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme", (2010) 14 (1) *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 299, 306.

sürdürmektedir. Bütün olumsuzlukların yanında, çevrenin korunması konusunda sahip olunan ortak bilinç olumlu yönde değişim göstermiştir. Özellikle uluslararası konferanslar ve bildirgeler çevrenin korunması konusunda farkındalığın artırılması bakımından son derece önemlidir. Fakat, çevresel sorunlara ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde etkin politikalar hayata geçirilemediği sürece söz konusu konferanslar ve bildirgeler bir temenni niteliğinden öteye geçmemektedir. Zira, çevreye yönelik en büyük zarar çoğu zaman devletler ya da çokuluslu şirketler tarafından verilmektedir. Çevresel korumanın en üst norm olan anayasalarda yer alması ise hukuki güvencenin değerini ve etki alanını arttırmaktadır.

Nitekim, dünya genelinde çevrenin korunması hususunda anayasal düzeyde yaşanan gelişmelere baktığımızda, 1970 yılından itibaren neredeyse her ülkenin Anayasalarında, çevrenin korunmasına ilişkin bir hükme doğrudan ya da dolaylı olarak yer verdiği görülmektedir. Bu gelişmede kuşkusuz 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı'nın rolü büyüktür. Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının anayasal düzeyde korunmasına öncelikli olarak yer veren ülkelere; İsviçre (1971), Yunanistan (1975), Papua Yeni Gine (1975), Hindistan (1976), Portekiz (1976) ve İspanya (1978) örnek verilebilir¹⁸. Doksanlı yıllar ise çevrenin korunmasına ilişkin anayasal düzenlemeler açısından sıçramanın yaşandığı dönemdir. 1990 ile 2000 yılları arasındaki 10 yıllık sürede 68 ülke çevrenin anayasal düzeyde korunmasını sağlayıcı düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir¹⁹.

Çevre hakkının Türk Hukuku'nda anayasal bir zemine kavuşması 1982 Anayasası ile olmuştur. Anayasa'nın "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığını taşıyan bölümünde yer alan 56'ncı madde; "*Herkes, sağlıklı ve dengeli*

¹⁸ David Richard Boyd, *The Right to a Healthy Environment: Revitalizing Canada's Constitution* (UBC Press 2012) 67.

¹⁹ Boyd (n 19) 68.

bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” hükmünü düzenlemektedir. Söz konusu maddenin düzenlendiği bölüm çevrenin korunması konusunda devlete yüklenen pozitif yükümlülüğü tespit etme açısından önemlidir. Her ne kadar burada sadece 56. madde ifade edilmiş olsa da Anayasa’da çevre ile ilgili hükümlere yer veren başka maddeler de vardır. Örneğin, kişi dokunulmazlığı ile kişinin maddi ve manevi varlığını düzenleyen 17’nci madde çevre hakkı ile yakın ilişki içindedir. Yine; kıyılardan yararlanmayı düzenleyen 43’üncü madde, Devlet’e toprağın verimli olarak işletilmesi görevini veren 44’üncü madde ve konut hakkının karşılanması için çevre şartlarını gözetten bir planlama yapılmasını öngören 57’nci madde çevrenin korunmasına yönelik hükümlere yer vermektedir. Görüldüğü gibi Anayasa’da birçok madde çevreyi koruyucu hükümlere doğrudan ya da dolaylı olarak yer vermiştir. Yasal düzenlemeleri incelediğimizde ise ormanların muhafazasına ve ormanlardan yararlanılmasına ilişkin hükümlere yer veren 1956 tarihli Orman Kanunu hariç tutulduğunda karşımıza ilk olarak 9.8.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu çıkmaktadır. İlgili Kanun’un amacı; *“bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak”* olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, çevrenin korunması ile yakından ilgili olan Milli Parklar Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu ve İmar Kanunu gibi kanunlar da seksenli yıllarda yürürlüğe girmiştir²⁰. Çerçeve kanun niteliğinde olan Çevre Kanunu, düzenlediği konularla ilgili uygulamaları ise yönetmeliklere bırakmıştır²¹.

²⁰ Güneş (n 4) 47.

²¹ Bu yönetmeliklerden bazıları şunlardır: Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği, Gürültü Kontrol Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Gemi ve Deniz Araçlarına Verilecek Cezalarda Suçun Tespiti ve Cezanın Kesilmesi Usulleri İle Kullanılacak Makbuzlara Dair Yönetmelik, Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Tıbbî Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerinin Kontrolü Yönetmeliği,

II. ÇEVRE SUÇU KAVRAMI

A. GENEL OLARAK

Çevrenin ceza hukuku yoluyla korunma sürecinin mazisi çok eskiye dayanmamaktadır. Çevrenin korunmasına yönelik ilk hukuksal tedbirler, genellikle medeni ve idare hukuku alanlarında geliştirilmiştir.²² Ancak, özellikle 1970'li yıllardan itibaren çevresel kirliliğin ulaştığı seviye, doğada yaşayan varlıkları ve bu varlıklara ait ekolojik dengeleri tehdit eder bir duruma gelmiştir. Bu dönemde, ceza hukuku dışında kalan tedbirlerin çevrenin korunmasında yetersiz kaldığı öne sürülerek, çevre ceza normlarının oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır.²³ İdarenin, çevrenin korunmasına yönelik idari yaptırımları uygulamada yeterince kararlı davranmaması farklı yaptırım araçlarına yönelme nedenlerinden birisini oluşturmuştur.²⁴ Çevre sorunlarının sınır aşan niteliği ve giderek artan olumsuz yansımaları karşısında ülkelerin hukuk sistemlerine göre çeşitlilik gösteren idari ve medeni hukuka ilişkin yaptırımlar toplumun çevrenin korunması yönündeki güçlü talebini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Çevreye yönelik saldırılar artarken ve aralıksız devam ederken, ortaya çıkan vahim tablo karşısında hukukun farklı ve daha etkin araçlar kullanması bir zaruret olarak görülmüştür. Çevresel tahribatı, idare hukuku ve özel hukuk yoluyla önleme girişimlerinin işlevsiz kalması, çevre ceza hukukunun gündeme gelmesine neden olmuştur. Bunun yanında, çevresel sorunların artarak büyümesi ve kamuoyunun gündemini yoğun bir şekilde işgal etmesi de ceza hukuku korumasının hayata

---

Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği.

²² Haluk Tandoğan, “2872 Sayılı Çevre Kanunu’na göre Çevrenin Kirlenmesinden Doğan Sorumluluk”, (1986) 12 (1-2) Yargıtay Dergisi 31.

²³ Ersan Şen, “Ceza Hukuku Açısından Sağlıklı ve Düzenli Bir Çevrede Yaşama Hakkı” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 1994).

²⁴ Tuğrul Katoğlu, Çevre ve Ceza Hukuku Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar: Çevre Hukuku Sempozyumu, Ed. Emel Badur (Türkiye Adalet Akademisi Yayınları 2006) 77.

geçiş sürecini hızlandırmıştır²⁵.

Tüm canlı ve cansız varlıkların içinde yaşadığı çevre en azından şu an için alternatifsizdir. Yaşadığımız çevreden başka bir ortamda yaşam imkanının bulunmaması, onu, tüm organizmalar açısından vazgeçilmez kılmaktadır. İdare hukuku aracılığıyla sağlanmaya çalışılan koruma, çoğu zaman maddi yaptırımlarla ya da izin, iptal ve benzeri idari usullerle temin edilmeye çalışılmaktadır. Bu müeyyideler ise caydırıcı olmaktan uzaktır. Çevre ceza hukuku diğer hukuki yöntemleri tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir ve son çare (*ultima ratio*) karaktere sahiptir. Çevre ceza hukuku bu haliyle her ne kadar müstakil bir yapıya sahip olsa da idare hukukuyla yakın bir ilişki içerisinde²⁶.

Ceza hukuku normlarının çevrenin korunmasına yönelik tarihsel sürecini ve bu sürece duyulan gerekliliği kısaca ifade ettikten sonra farklı ülke hukuk düzenlerinde çevrenin korunmasına yönelik normlar bakımından bir yeknesaklık olmadığını ayrıca belirtmek gerekir. Kimi ülkeler çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemelere doğrudan ceza kanunlarında yer verirken kimi ülkeler ise bu düzenlemelere özel çevre kanunlarında yer vermektedir. Çevrenin ceza normları ile korunmasına dair modeller ele alındığında; genel olarak, soyut tehlike suç modeli, somut tehlike suç modeli ve ciddi neticeler modeli olmak üzere üç tür modelin benimsendiği söylenebilir.²⁷ Bu modellerden soyut tehlike modeli, idari düzenlemeleri destekleyici ve dolaylı bir koruma görevi sağlamaktadır.²⁸ Bu

---

²⁵ Ozan Ercan Taşkın, “Maddi ve Muhakeme Boyutuyla Çevre Ceza Hukukuna Dair Bazı Tespitler / Kısmi Öneriler”, (2015) 3 (1) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi 119, 124-125.

²⁶ Gülsün Ayhan Aygörmüş, Çevre Ceza Hukuku Genel Hükümler Cilt-I (1. Bası, On iki Levha Yayınları 2021) 2-15.

²⁷ Hasan Sınar, “Çevre Ceza Hukukunun Gelişimi ve Çevrenin Ceza Normları ile Korunması Rejimi Yönünden Almanya ve Fransa Örnekleri”, (2013) 8 (2) Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 417, 422-426.

²⁸ Michael Faure, Günter Heine, Environmental Criminal Law in the European Union (Friburg im Breisgau 2000) 1.

model bakımdan ceza hukukun rolünün idari kararların uygulanması gayreti karşısında ikincil bir fonksiyona sahip olduğunu söylemek mümkündür. Somut tehlike suç modelinde ise cezai bir sorumluluğun meydana gelmesi için somut çevresel bir zararın ya da zarar riskinin doğması gerekmektedir. Son model ise kanun koyucunun belirleyeceği “ciddi çevresel neticelerin” doğması durumunda cezai sorumluluğu öngören ciddi neticeler modelidir. Bugün gelinen noktada, çevre ceza suçlarının ağırlıklı olarak somut tehlike suçu şeklinde düzenlendiğini söylemek mümkün olsa da karşılaştırmalı hukukta bütüncül ve yeknesak bir uygulamadan bahsetmek olası değildir.

Örneğin Almanya’da, federal devlet yapısının mevcudiyeti nedeniyle çevrenin korunmasına ilişkin hukuksal düzenlemelerin hayata geçirilmesinde eyaletler ile federal devlet arasında bir yetki paylaşımı durumu söz konusudur. Bu bağlamda, çevresel düzenlemelere ilişkin yasama yetkisi bakımından eyaletlerin inhisari yetkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Nükleer enerji ve hava kirliliği gibi nispeten daha önemli çevresel sorunlar hakkında ise yarışan yetki söz konusudur. Yani, eyaletlerin bu alanlarda yasama yetkisini kullanabilmesi için federal devletin bu yetkiyi kullanmaktan feragat etmiş olması gerekmektedir. Ancak, bu duruma uygulamada pek sık rastlanmadığını belirtmek gerekir.²⁹ Almanya’da çevrenin korunması idari yaptırımlar dışında, Düzene Aykırılıklar Kanunu uyarınca idari ceza hukuku yoluyla da tesis edilmeye çalışılmaktadır. Bununla beraber, idare hukukundan bağımsız bir şekilde Alman Ceza Kanunu’na çevre suçlarının dahil edilmesi ise 1980 ceza kanunu değişikliği ile gerçekleşmiştir.³⁰ İlgili maddeler incelendiğinde, insan sağlığını korumayı hedefleyen düzenlemeler ile birlikte aynı zamanda çevremerkezci hükümlere yer verildiği görülmektedir.

²⁹ Michael Rodi, *Public Environmental Law in Germany, Comparative Environmental Role in Europe: An Introduction to Public Environmental Law*, edited by Rene Seerden ve Michiel Heldeweg (Antwerp 1996) 151.

³⁰ Sınar (n 28) 430.

Üniter bir devlet olan Fransa örneğine bakıldığında ise, çevre hukukuna ilişkin kuralların ağırlıklı olarak merkezi birimler tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Fransa, çevre hakkını Anayasasında bağımsız bir hak olarak düzenlerken, çevrenin korunmasına ilişkin çerçeve hükümlerin büyük bir kısmına ise Çevre Kanunu'nda yer vermiştir. Ceza hukuku araçları ele alındığında, Fransız Ceza Kanunu'nun ekoloji merkezli hükümlere doğrudan yer vermediği ve bu korumayı dolaylı bazı hükümlerle sağlamaya çalıştığı görülmektedir.³¹ Bunun yanında, Fransız hukukunda çevre suçlarında tüzel kişilerin doğrudan cezai sorumluluğunun kabul edilmiş olması çevrenin korunmasına yönelik önemli bir himaye sağlamaktadır.³²

Kıta Avrupası hukuk sisteminin öncülerinden Almanya ve Fransa örneğinde görüldüğü gibi, çevrenin korunmasına ilişkin normlar ilk olarak idare hukukuna bağımlı olarak doğmuş ancak zamanla bağımsız bir şekilde ceza kanunlarının parçası olmuşlardır. Bu gelişme, idarenin menfaatinin değil de ekolojik değerlerin korunması bakımından oldukça önemlidir. Bununla beraber, mukayeseli hukukta çevrenin ceza kanunları tarafından korunmasına ilişkin tek tip bir normdan söz etmek mümkün değildir. Kimi ülkeler ceza kanunlarında çevremerkezli ve insan merkezli düzenlemelere münhasıran yer verirken, kimi ülkeler ise karma bir yaklaşımla ya da dolaylı yoldan koruma sağlayan hükümlere yer vermektedirler.³³

B. ÇEVRE SUÇLARINDA KORUNAN HUKUKİ DEĞER

Toplumlar sürekli bir evrim içerisinde olduğundan, ceza hukuku aracılığıyla korunan hak ve menfaatler de değişim ve gelişim içerisinde.³⁴ Suçun hukuki

³¹ Faure ve Heine (n 29) 126.

³² Faure ve Heine (n 29) 127.

³³ Sınar (n 28) 440.

³⁴ Zeki Hafizoğulları ve Devrim Güngör, "Türk Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi", (2017) (69) Türkiye Barolar Birliği Dergisi 21, 25.

konusu ile korunan hukuki değer kavramı ceza hukuku açısından tartışmalıdır ve tam olarak aynı anlama gelmemektedir. Ancak, aralarında yakın bir ilişki ve benzerlik vardır.³⁵ Çalışmanın sınırlarını aşmamak adına bu tartışmalara girmeyerek suçun hukuki konusunu genel olarak, kanun ile korunmak istenen ve suçun ihlal ettiği “hak”, “hukuki varlık” veya “menfaat” olarak nitelendirebiliriz.³⁶ Suçun meydana gelmesi ile korunan hukuki değer ihlal edilirken, bunun yanında suçun konusuna da zarar verilmekte ya da bir tehlike yaratılmaktadır³⁷. Kanun koyucunun ceza politikası ile bir normun maksadının doğru bir şekilde ortaya konulması, suçun hukuki konusunun tespiti ile mümkün olabilir. Suçun hukuki konusu, ceza kanunlarının tasnifinde de kabul görmüş kriterlerden birisidir³⁸.

Görüldüğü üzere suç teorisinin belirlenmesinde suçun hukuki konusunun önemli bir yeri vardır. Çevre suçları açısından da bir suç teorisi ortaya konulabilmesi için kanun koyucuların çevresel varlıklara ilişkin hangi menfaatleri öncelediği son derece önemlidir. Bununla birlikte, çevre suçları ile korunmak istenen değere ve çevre suçlarının hukuki konusuna ilişkin bir görüş birliği olduğunu söylemek zordur. Bu durumun sebeplerinden birisi çevre etiğine ilişkin bakış açılarındaki farklılıktır. Çevrenin ele alınmasına dair genel olarak iki ayrı düşünce akımının egemen olduğu söylenebilir. Bu akımlardan “insan merkezli (Antroposentrik) kuram”, korunan değer olarak sadece insan sağlığı, insan yaşamı, insan refahı ve insan haklarını ele alırken; karşıt görüşte olanlar tarafından savunulan “ekolojik kuram”, tüm canlıların ve onların yaşadığı çevrenin değerli olduğunu, ekosistemin insani kaygılardan bağımsız bir değere sahip olduğunu öne

³⁵ İzzet Özgenç ve İlhan Üzülmez, Ceza Genel Hukuku (5. Bası, Seçkin Yayıncılık 2021) 48.

³⁶ Faruk Erem, "Suçun Konusu ve Hümanist Doktrin", (1968) 25 (1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 11, 12.

³⁷ Berrin Akbulut, Ceza Hukuku Genel Hükümler (Adalet Yayınevi 2015) 299.

³⁸ Nevzat Toroslu, Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu (1. Baskı, Savaş Yayınevi 2019) 81.

sürmektedir. Bu alanda yürütülen etik tartışmaları ve gelişmeleri ele almak, çevre politikalarının anayasal ve yasal evrimini anlamak açısından da faydalı olacaktır.

1. Antroposentrik (İnsanmerkezci) Yaklaşım

İnsanmerkezci kuramın temel hareket noktası, insanın diğer canlılardan daha üstün ve ayrıcalıklı olduğu, bu yüzden de korunması gereken esas değer insan sağlığı ve insan hayatı olduğudur. Bu yaklaşımın kökeninin insanı doğaya karşı farklı ve üstün bir konumda kabul eden batı düşünce geleneğine dayandığı söylenebilir.

Aristoteles'e göre, insan, evrenin bir parçasıdır. Ancak, iyi ile kötüyü ayırt edebilme ve özgür davranabilme yeteneği sayesinde doğaya hükmeder ve doğada egemen konumdadır³⁹. Batı felsefesinin bir başka temsilcisi *Kant*'a göre ise, insanı diğer nesnelere ayıran en temel yetenek akıldır. Akıl sahibi insan, *bir amaç olarak* vardır. İnsan dışındaki her nesne ise *bir araç olarak* vardır ve değeri görecelidir⁴⁰.

Kısaca felsefi temellerine temas etmeye çalıştığımız insanmerkezci görüş, çevre suçları ile korunması gereken değer insan sağlığı ve insan hayatı olması gerektiğini ifade etmektedir. Ekosistemde, insan haricinde yer alan canlı ve cansız varlıkların hak ettiği koruma ise insan sağlığını tehdit ettiği nispettedir⁴¹. Bununla birlikte, antroposentrik kuramın savunucularının da kendi içerisinde kimi görüş ayrılıkları mevcuttur.

a. Geleneksel Antroposentrik (İnsanmerkezci) Yaklaşım

Geleneksel insanmerkezci yaklaşım, *Gilbert Pinchot* (1910) tarafından öncülük

³⁹ Wolfgang Friedmann, *Legal Theory* (Stevens & Sons limited, 1960) 9-10.

⁴⁰ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. Ioanna, Kuçuradi (Türkiye Felsefe Kurumu 2002) 45.

⁴¹ Volkan Maviş, "Türk Ceza Kanunu'nda Çevreye Karşı Suçlar" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 2020).

edilen ve doğanın, insanın refah ve mutluluğunu karşılamak için var olduğunu savunan katı bir görüştür. İnsanı tamamen ayrıcalıklı bir konuma yerleştiren bu görüşün kökeni stoacı felsefeye ve hatta öncesine uzanmaktadır. Orta Çağ'da hâkim olan teolojik anlayış, bu görüşü daha da ileri götürerek; doğanın insanların kullanımı için bir kaynak olduğu, insanın onu dilediği gibi kullanma hakkına sahip olduğu ve doğaya bir kutsallık atfedilemeyeceğinden, insan ile doğa arasındaki ilişkiyi belirleyen bir ahlaki ilkenin mevcut olamayacağı görüşünü savunmuştur⁴².

Aydınlanma çağı ve sanayi devrimi ile birlikte, bilim ve teknoloji, ilerlemenin anahtarı olarak görülmeye başlanmıştır. Dönemin bireyci hukuk anlayışı ile uyum içinde ilerleyen bu süreç, doğanın imkanlarından sınırsızca yararlanmanın sadece hak değil aynı zamanda yükümlülük olduğu gibi bir anlayışa yol açmıştır⁴³. Çevresel tahribatın etkilerinin hissedilir olmaya başlaması, çevresel farkındalığın artması ve bireysel hakların yanında kolektif insan haklarının da kabul görmesi ile birlikte, insanın refahına ve mutluluğuna karşı her türlü tavizi reddeden bu görüşün günümüzde savunulmasının güç olduğu açıktır.

b. Aydınlanmacı Antroposentrik (İnsanmerkezci) Yaklaşım

Geleneksel yaklaşımın katı anlayışını reddeden aydınlanmacı kuram, insanın evrenin bir parçası olduğunu ve her ne kadar onu kullanma hakkına sahip olsa da çevrenin varlığına saygı duyması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Diğer canlıların ve yaşam formlarının değeri reddedilemez bir gerçektir. Ancak bu, diğer yaşam türlerine kendi çıkarlarımızdan daha fazla değer vermemizi gerektirmez. Sadece, onları ihmal etmek için güçlü bir gerekçeye sahip olmamız

⁴² John Passmore, *Man's Responsibility For Nature: Ecological Problems and Western Traditions* (Charles Scribner's Sons 1974) 15-22.

⁴³ John Alder and David Wilkinson, *Environmental Law & Ethics* (Macmillan Press 1999) 52.

gerektiğini ifade eder⁴⁴.

Aydınlanmacı insanmerkezli yaklaşımın faydacı hukuk teorisi üzerine inşa edildiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu teoriye göre esas olan, insan mutluluğunun maksimize edilmesidir. Yasaların oluşumunda ve suçların sınıflandırılmasında da bu “fayda” kriteri göz önüne alınmalıdır⁴⁵. İnsanın doğa ile olan benzerliğine vurgu yapılarak, insan için iyi olanın tabiat için de iyi olduğu görüşü ile klasik kuramdaki despot yaklaşım yumuşatılmaya çalışılmıştır. Ancak, bu yaklaşım dahi, korunması gereken değer açısından insani ihtiyaçları çevresel ihtiyaçların önüne koymaktadır⁴⁶.

c. Geliştirilmiş Antroposentrik (İnsanmerkezci) Yaklaşım

Antroposentrik yaklaşımın her iki türü de korunması gereken değer açısından gelecek nesillere hukuksal bir değer atfetmemektedir. Nesiller arası eşitlik prensibini savunan bu etik yaklaşım⁴⁷ ise, henüz dünyaya gelmemiş bireylerin de göz önüne alınması gerektiğini ifade eder. Esasında geleceğe dair bir taahhütü barındıran bu görüş, evren üzerindeki kontrolümüzün geçici olduğunu, çocuklarımıza ve onların soyundan gelenlere bırakacağımız mirasa dikkat etmemiz gerektiğini hatırlatır. Bu hatırlatma, dünya kaynaklarını kullanma konusunda da doğal bir sınır oluşturur.

Söz konusu yaklaşım insanmerkezli olma özelliğini muhafaza etmesine rağmen, aynı zamanda ekosistemin korunması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Çevre ile barışık kalkınma idealinin bir yansıması olarak doksanlı yılların başında ortaya çıkan “sürdürülebilir kalkınma” kavramı⁴⁸ ile yakın ve doğal bir ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber, çevreye zarar

⁴⁴ Alder ve Wilkinson (n 34) 53.

⁴⁵ Adnan Güriz, Hukuk Felsefesi (Siyasal Kitabevi 2015) 236-238.

⁴⁶ Alder ve Wilkinson (n 34) 54.

⁴⁷ Alder ve Wilkinson (n 34) 55.

⁴⁸ Güneş (n 4) 80.

verme potansiyeline sahip eylemlere fayda ve maliyet açısından yaklaşmak sadece mevcut nesli göz önünde bulunduran bir bakış açısıdır ve gelecek nesilleri ihmal etmektedir. Şüphesiz, gelecek kuşakların da doğa üzerinde hakları vardır ve bu haklar, evrene saygı yükümlülüğünün kaynağını oluşturmaktadır⁴⁹.

Bu görüşün uluslararası hukukta da yansımaları görülmektedir. Nitekim, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilk cümlesi⁵⁰ “*İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun...*” olarak başlamaktadır. İnsanlık ailesinin tüm üyelerinin eşit ve devredilmez haklarına yapılan atıf tüm kuşakları kendi kapsamına alan zamansal bir boyuta sahiptir.

Kavramı etraflıca ele alan *Brown Weiss* nesiller arası eşitlik kavramının üç temel bileşeni olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, gelecek kuşaklar için kültürel ve doğal çeşitliliklerin korunması gerekliliğini ifade eder. İkinci ilke, gelecek nesillere miras bırakılacak evrenin, devralındığı halinden daha kötü bir durumda olmaması gerektiğini vurgular. *Weiss* tarafından ifade edilen üçüncü ilke ise, halihazırda evrende yaşayan tüm insanların ekolojik kaynaklara eşit erişim hakkına dikkat çeker. Bu ilke ile aynı zamanda, toplumda ayrıcalıklı konumda bulunanların, bu haklarından, toplumun savunmasız kesimleri lehine feragat etme yükümlülüğünün bulunduğu ifade edilmektedir⁵¹. İnsan, doğada yer alan varlıklar arasında özel bir türdür. İnsan, doğaya ilişkin sahip olduğu bilgi ve bilinç sayesinde bir “yapabilirlik” gücüne ve potansiyeline sahiptir. Bu güç ve potansiyel sayesinde ki, sırf insan olmaktan kaynaklanan değere ve “insan onuruna” sahiptir. Bu değer aynı zamanda insanın, kendisine olduğu kadar

⁴⁹ Brown Weiss, "In Fairness to Future Generations and Sustainable Development", (1992) 8 (1) American University International Law Review 19, 20.

⁵⁰ <<https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>> Son Erişim Tarihi: 30.10.2023).

⁵¹ Lynda Collins, *The Ecological Constitution* (Routledge 2021) 52.

başkasına saygı duyması gerekliliğini de doğurur⁵².

Gelecek kuşakların çevresel hak ve ihtiyaçlarına ilişkin düzenlemelere çağdaş anayasaların birçoğunda yer verildiğini söylemek mümkündür. Örneğin, Cezayir'in Anayasa taslağında, devlete, su kaynaklarının gelecek nesillere sunulabilmesi için akılcı kullanımını sağlama ödevi yüklenmiştir⁵³. Yine, Brezilya Anayasası, “çevre” başlıklı 225'nci madde ile topluma ve devlete, çevreyi hem mevcut hem de gelecek nesiller için koruma ödevi yüklemiştir. Maddenin devamında ise ekolojik çevrenin tüm bileşenlerine yönelik düzenleyici hükümler öngörülmüştür⁵⁴.

Aralarında kimi farklılıklar bulunsa da şu ana kadar incelediğimiz etik yaklaşımların tamamı insanmerkezlidir ve çevre suçlarının hukuki konusunu oluştururken insan sağlığını ve insan yaşamını temel alır. Bu görüşe göre, yalnız olarak ekosistem, ceza hukuku kapsamında korunmaya değer hukuki bir varlık olarak görülmez. Çevre suçlarının oluşturulma gerekliliğinin altında yatan yegâne motivasyon, insanı, çevrenin yaratacağı tahribattan ve yıkımdan korumaktır. Antroposentrik kuramın insanı merkeze koyma ve onun yaşamına, sağlığına ve vücut bütünlüğüne ilişkin hukuki korumayı çevre suçlarının konusu haline getirme çabası anlaşılır bulunabilir. Zira, çalışmamızda felsefi temellerine kısaca değindiğimiz üzere, insan, kendisini diğer canlılardan ayıran kimi özellikleri ile dünyanın merkezinde yer almış ve korunmaya değer canlıların başında gelmiştir. Ancak, bu haliyle, insanmerkezci kuramın kendisi ile bir tutarsızlık içerisinde bulunduğu söylenebilir. Sadece kişisel hukuki değerleri

⁵² Semih Gemalmaz, Devlet, Birey ve Özgürlük (Legal Yayıncılık 2015) 688-689.

⁵³ <https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/ALGERIA_Constitution.pdf> Son Erişim Tarihi: 31.10.2023).

⁵⁴ <https://www.stf.jus.br/arquivo/cms/legislacaoConstituicao/anexo/brazil_federal_constitution.pdf> Son Erişim Tarihi: 31.10.2023). Benzer yönde bir düzenleme için bkz. Constitution of Bolivia, Art. 9. (<https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf>).

yücelterek ve insan dışındaki çevreyi dışlayarak en büyük zarar tam da korunmak istenen hukuki değere verilmektedir⁵⁵. Çünkü, insanın çevresel kaynaklardan sağlıklı bir şekilde yararlanmadan varlığını devam ettirmesi düşünülemez. Doğanın sağlıklı kalması onun koruma altına alınması ile mümkündür. Doğayı korumamız gereken tehdidin esas kaynağı ise ironik bir şekilde yine insandır.

Pozitif hukuk düzenlemelerine bakıldığında, sunmuş olduğu tüm katkıların yanında, insanmerkezli kuramın bazı eksiklikler barındırdığı da görülebilir. Örneğin, TCK'da yer alan çevre suçlarına ilişkin maddelerin “Çevreye Karşı Suçlar” başlığı altında düzenlendiği görülmektedir. 184'üncü madde ile düzenlenen “imar kirliliğine neden olma” suçu ile sağlanmak istenen hukuki korumanın ise sadece antroposentrik kuram ile açıklanması olası değildir⁵⁶.

2. Ekolojik (Çevremerkezci) Yaklaşım

Ekolojik kuram da tıpkı Antroposentik kuram gibi kendi içerisinde farklı yaklaşımlar barındırır. Bu yaklaşımlardan bir kısmı, canlıların ve onların ihtiyaçlarının insan ihtiyaçlarından bağımsız olarak korunması gerekliliğini ifade ederken bir kısmı buna bitkilerin de dahil olması gerekliliğini savunmuştur. Saf ekolojik kuram ise canlı ve cansız tüm organizmalara, insan yaşamı ve refahından bağımsız olarak ayrıca hukuki değer atfetmiştir.

Hayvan hakları üzerinde çalışmalar yürüten *Tom Regan*'a göre, kişi nasıl bir yaşam öznesi ise; tıpkı onun gibi, acıyı ve hazzı hissedebilen, arzu ve harekete geçme özgürlüğüne ve bilince sahip olan hayvanlar da birer yaşam öznesidir. Bitkiler ise bu özelliklere sahip olmadığından, insan ve hayvanların aksine birer yaşam öznesi değildirler⁵⁷. *Regan*'ın yaklaşımı, söz konusu yetileri sergileme

⁵⁵ Aygörmez (n 24) 26.

⁵⁶ Maviş (n 32) 179.

⁵⁷ Tom Regan, *The Case For Animal Rights* (University of California Press, 1983) 116-119.

yeterliliği sınırlı olan hayvanları kapsam dışı bıraktığı ve örneğin memeliler karşısında, seyrek görülen bir yılanı yeterli değeri yöneltmediği gerekçesiyle hayvansal “türçülük” eleştirisiyle karşılaşmıştır⁵⁸. Tıpkı *Regan* gibi hayvan hakları üzerine çalışmalar yürüten *Singer*’ın görüşleri de canlılar ve özellikle hayvanlar arasında bir tür eşitsizlik barındırdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir⁵⁹. Sadece hayvanların değil her canlının korunmaya değer bir hukuki varlık olduğunu savunan canlımerkezli (*bioethic*) yaklaşımın öncüsü ise *Albert Schweitzer* olmuştur. *Schweitzer*’ın etik düşüncesinin temelinde “yaşama saygı” anlayışı vardır. Değerli olan yaşama sahip olma arzudur ve bu değer, *Descartes*’ın “*Düşünüyorum öyleyse varım*” dogmasının aksine rasyonel düşünce ile sınırlanamaz. Faydacılık ve insanın mutluluğunun maksimizasyonuna ilişkin hedefi, canlıların yaşamına saygı hakkının ihlali için haklı bir gerekçe oluşturmaz⁶⁰. *Taylor* ise tıpkı hayvanlar gibi bitkilerin de sahip oldukları “içsel değer” sebebiyle hukuksal değer taşıdığını ifade eder. Bu içsel değer” nedeniyle, tüm canlılar gibi onlarında kendi “iyi”leri ve farkında olmasalar dahi gerçekleştirmeyi hedefledikleri amaçları vardır. *Taylor*’ın görüşü, insanların, hayvanların ve bitkilerin dahil olduğu bir “türler arası eşitliği” savunmaktadır⁶¹.

Canlımerkezli ya da insanmerkezli kuramın ihmal ettiği diğer çevresel değerler, çevremerkezci (*ecocentric*) görüş ile koruma altına alınmak istenmiştir. Çevresel yaklaşımlara, sahip olduğu bütünsel bakış açısı ile yeni bir boyut getirmeye çalışan çevremerkezci görüş; ekosistemdeki tüm yaşamın birbirine bağımlı olduğu ve insan ve diğer çevre bileşenlerinin çok daha büyük bir bütünün eşit parçaları olduğu varsayımına dayanmaktadır. Çevremerkezci görüş insanlarla

⁵⁸ Alder ve Wilkinson (n 34) 57.

⁵⁹ Joseph R. Des Jardins, *Environmental Ethics: An introduction to Environmental Philosophy* (Wadsworth Publishing Company 1997) 115- 119.

⁶⁰ Albert Schweitzer, *Civilization and Ethics* (Unwin Brothers Limited Woking 1946) 240-246.

⁶¹ Alder ve Wilkinson (n 34) 58-59.

beraber tüm canlılara değer verilmesi gerektiğini söylerken, akarsular, dereler ve kayalar gibi cansız varlıkların da ihmal edilmemesi gerektiğini belirtir. Çevremerkezci görüşün gelişiminde önemli rol üstlenen kişilerin başında Amerikalı yazar *Aldo Leopold* gelmektedir. Toprak etiği olarak da adlandırılan etik anlayışı ile o ana kadar sadece araçsal bir değer atfedilen ekosistemin, tüm bileşenleriyle beraber gerçek bir değer barındırdığını ifade etmiştir. İnsan, dar görüşlülüğü ve öngörüsüzlüğü nedeniyle doğaya zarar verme eğilimindedir. Çevreye karşı, “bir kaya”, “bir dağ” gibi ve uzun vadeli bakmayı öğrenemediğimiz sürece de ona zarar vermeye devam edeceğiz⁶². *Leopold*'un toprak etiği, *Homo sapiens*'in “yeryüzünün fatihi” rolünü değiştirir ve onu bu toplumun bir üyesi yapar.

Saf ekolojik yaklaşım, insan faaliyetlerinin ekolojik sistemler üzerindeki etkilerini tahmin etme konusunda oldukça şüpheli bir tutum sergilemektedir. Gerçekten de, doğal ekolojik sistemlerin karmaşıklığı büyük bir belirsizliği içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla, bir gölü, ormanı ya da balıkçılığı başarılı bir şekilde yönetebileceğimize inanmak yerine, ekolojik sistemlerin kendine özgü kuralları olduğunu kabul edip onların bu düzenine müdahale etmemek yapılabilecek en doğru şeydir⁶³. İnsan faaliyetlerinde, doğa yasaları lehine esaslı bir kısıtlama öngören bu yaklaşımın uygulanabilirliği ise ekolojik bir anayasanın varlığını gerektirmez⁶⁴. Zira, en yüksek ve güçlü korumanın ancak anayasa ile sağlanabileceği şüphe götürmez bir gerçekliktir. Çevreyi korumak için gerçekleştirilmesi gereken eylemlerin sınıraşan niteliği düşünüldüğünde, ekolojik

⁶² Des Jardins (n 50) 175.

⁶³ Collins (n 42) 8.

⁶⁴ Kolombiya Anayasa Mahkemesi, devletin ve toplumun çevre ile olan ilişkilerinin düzenlenmesine ilişkin görevine temas ettiği kararında; ekolojik anayasanın, basit bir kavram olmaktan öte, ilkeler, temel haklar ve yükümlülüklerden oluşan normatif bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmektedir. (Constitutional Court of Colombia, Judgment T-622/16, çev. Dignity Rights Project (Delaware Law School, 2016) 32.

düzenlemeler aynı zamanda uluslararası iş birliğini gerektirmektedir.

Bir görüşe göre, ekolojik düzenin üç temel prensibe sahip olması gerekmektedir⁶⁵. Bunlardan ilki; evrenin tüm üyelerinin çıkarlarını, değerini ve birbirilerine bağlılığını adil bir şekilde gözetmeyi ve saygı duymayı içeren çevremerkezciliktir. İkinci prensip ise (ekolojik öncelik), sosyal ve ekonomik tüm sistemlerin evrenin sınırlarını kabul etmesi ve bu sınırlara saygı duyması gerekliliğini hatırlatmaktadır. Ayrıca, şimdiki ve gelecek nesillerin tamamının evrenin sunduğu kaynaklara erişimi adil olmalıdır. Diğer taraftan, çevresel zararların yaratacağı tahribatta da bu adil dağılım gözetilmelidir. Bu son ilke ise ekolojik adalet olarak adlandırılmaktadır.

Bununla beraber, çevremerkezci görüş, doğada bulunan diğer organizmalara verilecek hukuki değeri haklı göstermeye ilişkin bazı zorluklarla karşılaşmaktadır⁶⁶. Nitekim, antroposentrik görüş taraftarı kimi yazarlar da bu kanıdadır. Görüşlerini “kişisel hukuki değer” çerçevesinde temellendiren *Hohman*, çevre ceza hukukunun insandan bağımsız olarak hiçbir yaşam formunu koruma altına alamayacağını, çevrenin sadece insanla ilişkili olduğu oranda ceza hukuku korumasından faydalanabileceğini öne sürmüştür. Yazara göre, saf ekolojik kuram insanı dışlamaktadır ve hatalıdır⁶⁷.

Toroslu da hukuki himayenin insana ilişkin bir korumayı ihtiva etmesi gerektiğini savunur:⁶⁸

“Daha önce de belirtildiği üzere, ihlal ve himaye terimleri, sosyal ilimlerde olduğu gibi, hukuk ilminde de insan iradesinin mahsulü olan ve yine insanlar arasındaki münasebetlere taalluk eden fiillere izafe edilirler. Bu itibarla, hukuki

⁶⁵ Carla Sbert, *The Lens of Ecological Law: A Look at Mining* (Edward Elgar Publishing 2020). (Kaynağından atfedilen Collins (n 42) 6-7.

⁶⁶ Alder ve Wilkinson (n 34) 66.

⁶⁷ Maviş (n 32) 177.

⁶⁸ Toroslu (n 29) 160.

anlamda ihlal, ihlal eden bir insanı gerekli kılar. Hukuki anlamda ihlalin, konusu da sadece insandır. Bizzat şey veya hayvan, asla bu anlamda bir ihlalin konusu olamaz. Ancak, insan, şeye veya hayvana ilişkin menfaati yahut şey veya hayvan üzerindeki hakkı bakımından ihlal edilir. Aynı şekilde hukuki anlamda himaye de koruma neticesini doğuran ve insan iradesinin mahsulü olan bir fiili gerekli kıldığından, bir süjenin, yani insanın mevcudiyetini icap ettirir. Gerçekte bizi himaye eden fiiller değil, bu fiiller vasıtasıyla bizzat insanlardır. Ancak, bu anlamda bir himaye, himaye edilen bir insanı gerekli kılar. Yani, himaye edilen insandır; yoksa insanüstü varlıklar veya şeyler değil. Başka bir deyişle insanlar, bu insanüstü varlıklara, şeylere ve hayvanlara ilişkin menfaatleri bakımından himaye edilirler. Binnetice, genel olarak hukuki ihlalin ve özellikle suçun en geniş ve umumi anlamda konusu gibi, genel olarak hukuki himayenin ve özellikle cezai himayenin en geniş ve umumi anlamda konusunun da insan olduğuna şüphe yoktur.”

Başka bir görüşe göre, çevre ceza hukuku ile sağlanmak istenen çevresel korumanın tüm yaşam formlarını kapsamaması, ceza hukukunun sınırlarının aşırı genişlemesi sonucunu doğurur. Bu ise, devletin sağlayacağı korumanın sadece yurttaşlara yönelik olması gerektiği prensibinin ihlali niteliğindedir⁶⁹.

Doğada yer alan tüm yaşam formlarının kendi hakları olduğu iddiası ilk bakışta aşırı görülebilir. Ancak, buna ilişkin yeterince örnek vardır. İnsanın, bitkilere, hayvanlara, toprağa, suya ve bir bütün olarak doğaya karşı hak ve yükümlülükleri olduğu görüşü özellikle yerleşmiş yerel hukuk düzenlerinde benimsenmiş bir yaklaşımdır. Aralarında kimi farklılıklar olmasına rağmen, doğal varlıkların sahip olduğu özgül değer ile birlikte insanlar ve insan olmayanlar arasındaki karşılıklı hak ve yükümlülüklerin tanınması, birçok yerel hukuk öğretisinde ortak özellik

⁶⁹ Bernd Schünemann, “Principles of Criminal Legislation in Postmodern Society: The Case of Environmental Law”, (1997) (1) 175 Buffalo Criminal Law Review 182.

olarak görünmektedir⁷⁰. Bu fikir, çağdaş uluslararası düzenlemelerde de yerini bulmaya başlamıştır. Dünya Şartı⁷¹, BM Doğa ile Uyum Programı⁷² ve Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi bunlardan bazılarıdır. Ulusal düzeyde bakıldığında pek çok ülkenin doğada yer alan varlıkların haklarını ve hukuki kişiliğini tanımak için anayasalarını ve kanunlarını ekolojik merkezli hale dönüştürdüğü görülmektedir. Bu bakımdan en çarpıcı örnek şüphesiz, Ekvador'un 2008 tarihli Anayasası'dır. Ekvador Anayasa'sı, tanıdığı ve koruma altına aldığı Toprak Ana'ya (*Pachamama*) ilişkin hakların kapsam ve içeriğine geniş bir bölüm ayırmıştır⁷³. Tıpkı Ekvador gibi, Bolivya'nın doğa haklarını tanıyan hukuksal rejimi de yerlilere ait *buen vivir* kavramından esinlenmiştir⁷⁴. Bolivya'da doğa haklarına ilişkin düzenlemelere daha çok yasal mevzuatta yer verilmiş olmasına rağmen, bu düzenlemeler anayasal temelden yoksun değildir⁷⁵. Bolivya ve Ekvador dışında doğa haklarına yer veren ulusal veya yerel düzenlemelere de rastlamak mümkündür⁷⁶. Anayasaları doğa haklarına ilişkin

⁷⁰ Douglas Deur, Kim Recalma-Clutesi, Clan Chief Kwaxistalla and Adam Dick, Sustainability and the Rights of Nature in Practise (Taylor & Francis group 2019) 101.

⁷¹ Klaus Bosselmann and Prue Taylor, The Significance of the Earth Charter in International Law (Max Planck Encyclopaedia of Public International Law 2009).

⁷² <<http://www.harmonywithnatureun.org/>> Son Erişim tarihi: 30.12.2023.

⁷³ Ekvador Anayasası'nın 71,72,73 ve 74'üncü maddeleri, evrende yer alan tüm doğal varlıkların haklarına ve bu haklar karşısında devlet, toplum ve kişilerin yükümlülüklerine ilişkin düzenlemelere yer vermektedir. Nitekim, Ekvador Anayasa Mahkemesi'nin görüşü de bu düzenlemeler ile uyum içerisindedir. Mahkeme, 2015 yılında vermiş olduğu bir kararda, insanın her şeyin merkezi ve ölçüsü olduğu klasik insan merkezli anlayışın aksine, doğaya öncelik veren çevremerkezli bir yaklaşım benimsediğini kaydetmiştir. (Collins (n 42) 67-69).

⁷⁴ Paola Villavicencio Calzadilla and Louis J. Kotzé, "Living in harmony with nature? A critical appraisal of the rights of Mother Earth in Bolivia", (2018) 7 (3) Transnational Environmental Law 397, 413.

⁷⁵ Bolivya Anayasası'nın özellikle başlangıç hükmünde doğada yer alan varlıkların çeşitliliğine ve Toprak Ana'ya (*Pachamama*) duyulan saygı ifade edilmektedir. (<https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf> Son Erişim tarihi: 01.01.2023).

⁷⁶ Avustralya'da bulunan Yarra nehrini koruma kanunu (Yarra Protection Act), Uganda Ulusal Çevre Kanunu (National Environmental Act), Meksika Anayasası (Constitution of City of Mexico). Bu bakımdan dikkat çekici bir düzenleme olarak Costa Rika şehrine

açık hükümler içermeyen birçok ülkede ise ekolojik yaklaşımın yargı organları tarafından benimsenmesine yönelik umut verici gelişmeler vardır. Örneğin, Hindistan, Bangladeş ve Kolombiya'daki yüksek mahkemeler, nehirler, hayvanlar ve ekosistemler için haklar tanıyarak insan merkezli ve ekolojik merkezli bakış arasındaki boşluğu doldurma gayretindedirler⁷⁷.

Öğreti ve yargı kararları ile doğa haklarının yasal ya da anayasal düzeyde koruma altına alınma gerekliliğine dikkat çekilmesine rağmen doğal varlıkların hukuki kişiliğine ve yükümlülüklerine ilişkin bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Doğa hakları kavramından bahsettiğimizde karşımıza, doğaya ait sistemlerin yükümlülük sahibi olup olamayacakları sorusu çıkmaktadır. Fakat, bu, çözümsüz bir soru olarak gözükmemektedir. Yasal düzenlemeler ile doğal varlıkların yükümlülük sahibi olmaktan çıkarılıp sadece hak sahibi hukuki kişilikler olarak kayıt altına alınması imkân dahilindedir. Zira, yaş küçüklüğü ve akıl hastalığı da bireyler açısından benzer bir statü yaratmaktadır⁷⁸.

Bir başka güçlük ise temel insan hakları ile doğa hakları arasında yaşanabilecek potansiyel çatışmaya ilişkindir. Bu çatışmayı çözenin temel yolu, insanı doğanın ayrılmaz bir bileşeni olarak yeniden kavramsallaştırmaktan geçmektedir. İnsanın tüm ihtiyaçları ve doğal varlıklar üzerindeki yetkileri değerlendirilirken, doğanın bir parçası olduğu gerçeği unutulmamalıdır⁷⁹. İnsan haklarının sadece

---

bağlı Curidabat bölgesinin ağaçlara ve arılara vatandaşlık vermesi örnek gösterilebilir. (Patrick Greenfield, “Sweet City’: the Costa Rica suburb that gave citizenship to bees, plants and trees”, the Guardian, <<https://www.theguardian.com/environment/2020/apr/29/sweet-city-the-costa-rica-suburb-that-gave-citizenship-to-bees-plants-and-trees-aoc>> Son Erişim Tarihi: 02.01.2023).

⁷⁷ Atapattu Sumudu, Environmental justice, climate justice and constitutionalism: protecting vulnerable states and communities, Research handbook on global climate constitutionalism (Edward Elgar Publishing 2019) 195.

⁷⁸ Collins (n 42) 78-79.

⁷⁹ Aynı zamanda çevre avukatı olan doğa hakları aktivisti Culliman’a göre, “İnsan ile doğa arasındaki ilişki eşitler arasındaki bir ilişki değildir. Bütün ile parçaları arasındaki ilişkidir. Bu nedenle, parçaların ihtiyaçlarına saygı gösterilmesi gerekirken, onları,

mevcut nesiller için değil, gelecek nesiller içinde geçerli olduğunu kabul ettiğimizde insan hakları ile doğa hakları arasında açık bir uyum olduğu görülecektir. Tüm zorluklarına rağmen, doğada yer alan bütün yaşam formlarına hukuki kişilik atfetmek ve insanlar ile diğer varlıklar arasındaki ilişkiyi anayasalarda düzenlemek, izlenecek en makul yöntem olarak gözükmektedir⁸⁰.

Bu yöndeki eleştirilere rağmen, saf ekolojik kuramın insanı dışladığı görüşü doğru değildir. Ekolojik kuramın temel itirazı, korunması gereken değerlerin sadece insana bağlı olarak ele alınmasıdır. İnsanlar ile diğer yaşam formları arasında vazgeçilmez bir bağımlılık ve dayanışma olduğu muhakkaktır. Ancak, diğer yaşam formları, hak ettikleri korumanın değerini bu ilişkiden almazlar. Her bir doğal varlık hukuksal değere sahiptir ve bu değer, ceza hukukunun korumasından mahrum bırakılamaz.

3. Uzlaştırıcı-Karma Yaklaşım

Saf ekolojik görüş ile insanmerkezci görüşün bir buluşması olarak nitelendirilebilecek olan uzlaştırıcı görüş, her iki yaklaşımın da aşırı olarak kabul edilebilecek yönlerinden taviz vermesi gerektiği temeline dayanır. Bu yaklaşıma göre, ekolojik kuram; doğanın insandan ve insani değerlerden tamamen bağımsız bir hukuki değere sahip olduğu görüşünü, insanmerkezli kuram ise tüm çevrenin insan merkeze koyulduğu sürece bir anlam ifade ettiği görüşünü yumuşatmalıdır⁸¹. Çevre ve onu oluşturan formlar, münferit olarak sahip oldukları değerden dolayı değil fakat toplum için sahip oldukları işlev ve önemden dolayı koruma altına alınmalıdır⁸². Şen'e göre: “Çevre ceza normları

---

bütünün haklarına karşı dengelemeye çalışmak doğru değildir. Bütünün haklarından taviz verilemez.” (Cormac Cullinan, *Wild Law: A Manifesto for Earth Justice* (Cambridge Ltd. 2003) 100.

⁸⁰ David Takacs, “We Are the River”, (2021) (2) University of Illinois Law Review 545, 546.

⁸¹ Aygörmez (n 26) 31.

⁸² Schünemann (n 60) 182-183.

*düzenlenirken korunan çevre olmakla birlikte esasta göz önüne alınan toplum düzeni, insan hayatı ve sağlığıdır. Tüm ceza normlarında olduğu gibi burada da ihlalin ağırlığı çevreye yönelik tehlikenin veya zararın insan ve toplum üzerindeki tesirine göre belirlenecek ve normlar düzenlenecektir. Yoksa, sırf çevreyi korumak için ceza normlarının ihdas edilmesi mümkün değildir*⁸³. Karma teori bu bakış açısıyla antroposentrik kurama yakınlaşmaktadır.

Uzlaşımçı görüş, tabiatı oluşturan çevresel unsurlara bütüncül yaklaşmaktadır. Çevre, sadece insanlara değil tüm canlılara yaşam alanı sağlamaktadır. Dolayısıyla hiçbir tabiat unsuru birbirinden bağımsız değerlendirilmemelidir. Pozitif düzenlemeler ile sağlanan ceza hukuku koruması çevrenin farklı bileşenlerine yoğunlaşabilir, ancak bu durum çevre ceza hukukunun tüm yaşam alanlarını koruduğu gerçeğini değiştirmez.

4. İdari Yaklaşım

İdari kuram, çevre ceza hukukunun koruduğu hukuki değere ilişkin görüşler arasında en az taraftar toplayan ve birçok açıdan eleştiriye açık olan kuramdır. Bu kurama göre, çevre ceza hukuku ile korunan değerler esasen idare hukukunun korumak istediği değerlerden ibarettir. Ancak bu görüş hem teorik hem de pratik açıdan çeşitli sorunlar barındırmaktadır.

İdari görüş, çevre ceza hukukunu, idare hukukunun bir uzantısı olarak görme eğilimindedir. Bu bakış açısına göre, çevreyi koruma amacı taşıyan ceza hukuku normları, esasen idare hukukunun koyduğu düzenlemelerin ve kuralların ceza yaptırımını ile desteklenmesinden ibarettir. Ancak bu yaklaşım, çevre ceza hukukunun bağımsız ve özgün niteliğini göz ardı etmektedir. Çalışmamızın önceki bölümünde de belirtildiği gibi, çevresel unsurların ceza hukuku ile koruma altına alınmasının temel gerekçesi, idare hukuku ve özel hukuk araçlarının bu

⁸³ Şen (n 24) 99.

korumayı sağlamada yetersiz kalmasıdır. Bu bağlamda, çevre ceza hukuku, çevrenin korumasını sağlamak amacıyla ve bağımsız bir hukuk dalı olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Çevre suçları açısından idare hukuku ile çevre ceza hukuku arasında bir ilişki olduğu muhakkaktır. İdare hukuku, kamu düzeninin sağlanmasına yönelik kurallar koyar ve idari yaptırımlar uygularken, çevre ceza hukuku bu kuralların ihlal edilmesi durumunda devreye girer ve cezai müeyyideler uygulayarak çevrenin korunmasını amaçlar. Ancak, bu ilişki, idari kuramın öne sürdüğü gibi bir bağımlılıkla izah edilemez. İdari kuramın öne sürdüğünün aksine, çevre suçlarının hukuki konusu, doğrudan idare hukukunun koruduğu değerler ile sınırlı değildir. Çevre suçları, kanun koyuncunun suç politikasına uygun olarak bağımsız bir şekilde düzenlenmekte ve çevre ceza hukukunun konusunu oluşturmaktadır. Çevre suçlarının hukuki konusu, idare hukukunun koruduğu değerler değildir. Aksi takdirde, çevre suçlarının kamu görevlileri tarafından işlenebilmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca, bu görüş idare tarafından bir izne tabi olmayan eylemlerin suç olarak düzenlenmesini açıklamakta da yetersiz kalmaktadır⁸⁴. İdare hukukunun düzenlemeleri çerçevesinde izne tabi tutulmayan eylemler, çevre ceza hukukunda suç olarak tanımlanabilir.

Bu bakımdan, çevre ceza hukuku, sadece idare hukukunun bir tamamlayıcısı olarak görülmemeli, bağımsız ve özgün bir hukuk dalı olarak değerlendirilmelidir. Bu durum, çevre ceza hukukunun, idare hukukunun ötesinde bir koruma alanı yarattığını ve çevreye yönelik tehditleri daha geniş ve farklı bir perspektifle ele aldığını göstermektedir.

SONUÇ

Çevreye ilişkin değerleri ceza hukuku ile koruma çabası, tarihsel bir sürecin sonucudur. İnsanlığın ve tüm yaşam türlerinin geleceğini tehdit eden çevre

---

⁸⁴ Aygörmez (n 26) 32-33.

sorunlarının, idari düzenlemelerle ve özel hukuk korumasıyla önlenemediği açıktır. Çevre konferansları ve çevre bildirelerinin varlığı, uluslararası insan hakları sözleşmelerine çevrenin korunmasına ilişkin hükümler eklenmesi; çevresel farkındalığın artması ve çevresel sorunlara karşı evrensel mücadelenin gelişmesi açısından faydalı olmasına rağmen esnek hukuk (*soft law*) niteliği taşımaktadırlar ve muhatapları açısından bağlayıcılıkları yoktur. Çevre suçları ile korunan hukuki değere ilişkin yaklaşımların etraflıca ele alınması, çevre ceza hukukunun gelişimi ve kendisinden beklenen görevi yerine getirmesi bakımından son derece faydalıdır.

Antroposentrik görüş, çevre suçlarının hukuki konusunu insanı merkeze koyarak açıklama çabası içerisindedir. Bu çabanın temelinde, doğada var olan tüm organizmaların insan için olduğu ve insanın sağlığı ve refahının tüm değerlerden üstün olduğu düşüncesi yatmaktadır. Ancak, bu görüş hem güncel çevresel duyarlılığa hem de çevre sorunlarının çözümüne uygun gözükmemektedir. Tarihin eski dönemlerinden beri, insan, onu farklı kılan özellikleriyle dünyanın merkezinde yer almıştır. Bu gerçeğe rağmen, ekosistemde yer alan canlı ve cansız tüm organizmaları dışlayarak, sadece insana ilişkin hukuki değerleri korumaya layık bulmak kabul edilebilir gözükmemektedir.

Çevremerkezci görüş, insanı doğada yer alan diğer canlı ve cansız varlıklar ile beraber bütünün bir parçası olarak görmektedir. Dolayısıyla, insanın ihtiyaçlarını önceleyen ve diğer varlıklar üzerindeki yetkilerini sınırsız gören bir yaklaşımı benimsemek mümkün değildir. Tıpkı insan gibi, doğa da yer alan tüm varlıklar, haklara ve bunun bir sonucu olarak hukuki kişiliğe sahiptirler. Saf ekolojik görüşe yöneltilen eleştirilerin başında, çevresel değerlere insandan bağımsız bir değer atfedilemeyeceği ve sadece insan veya insan topluluklarına ilişkin hukuki değerlerin koruma altına alınabileceği düşüncesi yatmaktadır. Bu görüş, insanın çevre içerisindeki değerini göz ardı ettiği gerekçesiyle de tenkit edilmektedir. Halbuki, ekolojik görüş insanı ve insan topluluklarının korunmaya matuf hukuki

değerlerini çevre suçlarının hukuki konusu dışında bırakmamakta, sadece, diğer yaşam formlarının da birer çevresel değer olarak kabul edilme gerekliliğini savunmaktadır.

İnsanmerkezli görüş ile saf ekolojik görüş arasında bir uzlaşma iddiası ile ortaya çıkan uzlaştırmacı görüş ise çevresel değerleri, insan yaşamına olan etkileri nispetinde ele almak eğilimindedir. Bu bakış açısıyla, antroposentrik görüşten izler taşımaktadır. Bunun yanında, uzlaştırmacı kuram, ekolojik kuram lehine tutum takınmakla da tenkit edilmektedir. Karma görüşün, mevcut haliyle, her iki görüş arasında yeterli ilkesel ve fonksiyonel ayrımı sağlayabildiğini söylemek güçtür.

Dayanak noktası en zayıf olan görüş ise idari görüştür. Çevre suçları ile sağlanmak istenen hukuki korumanın idare hukukunun değerleri olduğunu savunan yaklaşım, ceza hukukunun bağımsızlığına hanel getirmektedir. İdare hukuku ile çevre ceza hukuku arasındaki bağ inkâr edilemez. Ancak, söz konusu kuram, çevre suçlarının idarenin tasarrufları ile belirlenmesi gibi bir anlama gelir ki bu görüşü benimsemek mümkün değildir.

Toplumlarda ekolojik bilincin yerleşmesine ve doğada yer alan bütün varlıkların sahip olduğu hukuki değerlerin tanınmasına hizmet edecek en güçlü araç, kuşkusuz anayasal düzenlemelerdir. Yerli toplumların doğa ile uyum içinde yaşayabilme felsefesini temel alan Ekvador ve Bolivya Anayasaları başta olmak üzere, pek çok ülke ve yerel yönetim ekolojik merkezli düzenlemelere yer vermektedir. Anayasalarında henüz bu yönde bir dönüşüm yaşanmamış kimi ülkeler ise yargı kararları ile ekolojik farkındalığın artırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Doğal varlıklara yükümlülükten arı bir şekilde hukuki kişilik atfetme fikri ve doğa hakları ile temel insan hakları arasındaki çatışma potansiyeli teorik bazı zorluklar yaratmaktadır. Ancak, tüm zorluklarına rağmen, doğada yer alan bütün yaşam formlarına hukuki kişilik atfetmek ve insanlar ile diğer varlıklar arasındaki

ilişkiyi anayasalarda düzenlemek, izlenecek en makul yöntem olarak gözükmektedir. Ekolojik bilincin, ulusal düzeyde en yüksek koruma sağlayan anayasalar ile oluşturulma çabası ceza hukuku başta olmak üzere diğer hukuk dallarının ekolojik dönüşüm sürecine de katkı sağlayacaktır. Ancak, doğal varlıkların sınıraşan niteliği düşünüldüğünde, ekolojik dönüşümün ulusal ve yerel düzeyde gerçekleştirilen girişimlerin yanında uluslararası iş birliği ile taçlandırılması gerektiği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Abdulahkimoğulları E, Sezer Ö ve Akpınar M, “Küresel Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi”, (2011) (14) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 61, 88.

Akbulut B, Ceza Hukuku Genel Hükümler (Adalet Yayınevi 2015).

Alder J ve Wilkinson D, Environmental Law & Ethics (Macmillan Press 1999).

Aygörmez GA, Çevre Ceza Hukuku Genel Hükümler Cilt-I (1. Bası, On iki Levha Yayınları 2021).

Beyerlin U ve Marauhn T, International Environmental (Hart Publishing, 2011).

Borowy I, Defining Sustainable Development For Our Common Future: A History of the World Commission on Environment and Development (Brundtland Commission) (Routledge Publishing 2014).

Bosselmann K ve Taylor P, The Significance of the Earth Charter in International Law (Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2009).

Boyd DR, The right to a healthy environment: Revitalizing Canada's constitution (UBC Press 2012).

Calzadilla PV ve Kotzé L, "Living in harmony with nature? A critical appraisal of the rights of Mother Earth in Bolivia", (2018) 7 (3) Transnational

Environmental Law 1, 28.

Collins L, The Ecological Constitution (Routledge 2021).

Cullinan C, Wild Law: A Manifesto for Earth Justice (Cambridge Ltd. 2003).

Douglas D, Clutesi K ve Chief Kwaxistall C, Sustainability and the Rights of Nature in Practise (Taylor & Francis Group 2021).

Dictionary of Environment and Ecology (Bloomsbury Publishing 2004).

Erem F, "Suçun Konusu ve Hümanist Doktrin", (1968) 25 (1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 11, 33.

Faure M ve Heine G, Environmental Criminal Law in the European Union (Frieburg im Breisgau 2000).

Freestone D, "The Road From Rio: International Environmental Law After the Earth Summit", (1994) 6 (2) Journal of Environmental Law 193-218.

Friedmann W, Legal Theory (Stevens & Sons Limited 1960).

Gemalmaz S, Devlet, Birey ve Özgürlük, (Legal Yayıncılık 2015).

Grinlinton D ve Taylor P, Property Rights and Sustainability: The Evolution of Property Rights to Meet Ecological Challenges (Brill Publishing 2011).

Güneş AM, Çevre Hukuku (3. Bası, Adalet Yayınevi 2020).

Güneş AM, "Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme", (2010) 14 (1) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 299, 333.

Güriz A, Hukuk Felsefesi (Siyasal Kitabevi 2015).

Güveyi Ü, "1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Bir Tahlili", (2018) 24 (2) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 633, 659.

Hafizoğulları Z ve Güngör D, “Türk Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi”, (2007) (69) Türkiye Barolar Birliği Dergisi 21, 50.

Jardins JR, Des Environmental Ethics: An Intruduction to Environmental Philosophy (Wadsworth Publishing Company 1997).

Kaboğlu İ, Çevre Hakkı (İletişim Yayınları 1986).

Kant I, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, çev. Ioanna Kuçuradi (Türkiye Felsefe Kurumu 2002).

Katoğlu T, Çevre ve Ceza Hukuku Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar: Çevre Hukuku Sempozyumu, Ed. Emel Badur (Türkiye Adalet Akademisi Yayınları 2006).

Maviş V, Türk Ceza Kanunu’nda Çevreye Karşı Suçlar (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020).

Özgenç İ ve Üzülmez İ, Ceza Genel Hukuku (Seçkin Yayıncılık 2021).

Passmore J, Man’s Responsibility For Nature: Ecological Problems and Western Traditions (Scribner’s Sons 1974).

Regan T, The Case For Animal Rights (University of California Press 1983).

Rodi M, Public Environmental Law in Germany, Comparative Environmental Role in Europe: An Introduction to Public Environmental Law, edited by Rene Seerden ve Michiel Heldeweg (Antwerp 1996).

Schünemann B, “Principles of Criminal Legislation in Postmodern Society: The Case of Environmental Law”, (1997) 1 (175) Buffalo Criminal Law Review 175, 194.

Schweitzer A, Civilization and Ethics (Unwin Brothers Limited Woking 1946).

Sevgi O, “Ecology teriminin Türkçe karşılıkları üzerine bir değerlendirme”,

(2015) 3 (1) Avrasya Terim Dergisi 27, 46.

Sınar H, “Çevre Ceza Hukukunun Gelişimi ve Çevrenin Ceza Normları ile Korunması Rejimi Yönünden Almanya ve Fransa Örnekleri”, (2013) 8 (2) Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 417, 444.

Şen E, Ceza Hukuku Açısından Sağlıklı ve Düzenli Bir Çevrede Yaşama Hakkı (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994).

Takacs D, “We Are the River”, (2021) (2) University of Illinois Law Review 545, 606.

Tandoğan H, “2872 Sayılı Çevre Kanunu’na göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk”, (1986) 12 (1-2) Yargıtay Dergisi 31.

Taşkın OE, “Maddi ve Muhakeme Boyutuyla Çevre Ceza Hukukuna Dair Bazı Tespitler / Kısmi Öneriler”, (2015) 3 (1) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi 124, 125.

The Concise Oxford Dictionary of Ecology (Oxford University Press 1994).

Toroslu N, Cürümlerin Tasnifi Bakımından Suçun Hukuki Konusu (1. Bası, Savaş Yayınevi 2019).

Webster’s Third New International Dictionary (Merriam Co 1966).

Weiss B, “In Fairness to Future Generations and Sustainable Development”, (1992) 8 (1) American University International Law Review 190, 212.